

تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول و دوم از نظر توجه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع)^۱

سیروس محمودی^۲، شیرین عسگری^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تحلیل کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول و دوم از نظر توجه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) می باشد. روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. جامعه پژوهشی شامل تمام کتاب های درسی پایه اول تا دوازدهم (چاپ سال ۱۳۹۷) می باشد و ۳۳ جلد از کتاب های درسی به صورت هدفمند در نمونه قرار گرفت. ابزار پژوهش، چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته بوده است. یافته های پژوهش نشان داد که: ۱- در کتاب های درسی دوره ابتدایی، ۸۳ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. پایه چهارم با ۵۳ فراوانی (۶۳/۹ درصد)، پایه ششم با ۱۵ فراوانی (۱۸ درصد)، پایه دوم با ۱۳ فراوانی (۱۵/۷ درصد) و پایه پنجم با ۲ فراوانی (۲/۴ درصد)، توجه بیشتری به مؤلفه های مورد بحث داشته اند و پایه های اول و سوم، هیچ اشاره ای به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) نداشته اند. ۲- در دوره متوسطه اول، ۷۵ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. پایه هفتم دارای ۶۵ فراوانی (۸۶/۷ درصد)، پایه نهم ۶ فراوانی (۸ درصد) و پایه هشتم ۴ فراوانی (۵/۳ درصد) بوده است. ۳- در دوره متوسطه دوم، ۳۱ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. در این دوره به ترتیب پایه یازدهم ۱۷ فراوانی (۵۵ درصد)، پایه دوازدهم ۱۰ فراوانی (۳۲ درصد) و پایه دهم ۴ فراوانی (۱۳ درصد) داشته است.

واژه های کلیدی: امام رضا(ع)، تحلیل محتوا، کتاب های درسی.

^۱ تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۸/۲۶ - تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۹/۱۹

^۲ دکترای تخصصی، استادیار پیام نور

^۳ کارشناسی، آموزگار ناحیه ۲ شیراز

بیان مسأله

شناخت امامان و جانشینان پیامبر (ص) و ایمان به آنها، سومین اصل اعتقادی اسلام است. در روایات، ایمان به امامان از مهمترین ارکان اسلام به شمار آمده است. (داوودی، ۱۳۸۳، ص ۶۱) امام محمد باقر(ع) در روایتی می فرماید: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْوَلَايَةِ وَ لَمْ يَنَازِ بِشَيْءٍ كَمَا نُودِيَ بِالْوَلَايَةِ» (بحار الانوار، ج ۳۲۹، ص ۶۵) (اسلام بر پنج رکن استوار است: بر نماز، زکات، روزه، حج و ولایت اهل بیت(ع) و بر هیچ یک از این ارکان مانند ولایت تأکید نشده است).

همچنین ایمان به اهل بیت (ع) و شناخت آنان شرط قبولی اعمال مسلمانان است. از پیامبر (ص) روایت شده است که فرمود: «الزُّمُوَا مَوَدَّتْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ ... وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَنْتَفِعُ عَبْدٌ بِعَمَلِهِ إِلَّا بِمَعْرِفَتِنَا» (همان، ج ۱۹۳: ۲۷). (بر دوستی ما اهل بیت ثابت باشید؛ قسم به کسی که جان محمد در اختیار اوست، هیچ بنده ای را عملش سود نمی بخشد مگر به معرفت ما). پیامبر اکرم در جایی دیگر فرموده اند: «مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً» (وسائل الشیعه، ج ۴۹۲، ص ۱۱). (کسی که بمیرد در حالی که امام زمان خود را نشناخته، به مرگ جاهلیت مرده است).

کامل شدن دین الهی و تمامیت نعمت های ربوبی بر مسلمانان و مؤمنان، جز به واسطه ولایت اهل بیت صورت نمی پذیرد؛ زیرا بین حقایق سه گانه اسلام، قران و اهل بیت (ع)، پیوند و ارتباطی همیشگی و انکارناپذیر و از نظر عرفانی نوعی وحدت، وجود دارد (امین زاده، ۱۳۷۸، ص ۹۷). پیامبر در این باره می فرماید: «أَسَاسُ الْإِسْلَامِ حَبِّي وَ حَبَّ أَهْلِ بَيْتِي» (کنز العمال، ج ۱۲، ص ۱۰۵). علاوه بر آن در اسلام، محبت اهل بیت (ع)، به عنوان یکی از فروع دین و مزد رسالت نبی اکرم (ص) معرفی شده است، چنانکه خداوند در قران فرموده است: «قُلْ لَنَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (شورا ۲۳) (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۴). امام علی(ع) نیز بر پیروی از سنت و سیره اهل بیت پیامبر اکرم (ص) تأکید می کند و می فرماید که عقب ماندن یا جلو زدن از سبک زندگی اهلبیت پیامبر اکرم(ص) موجب گمراهی و تباهی خواهد شد «به خاندان پیامبرتان بنگرید و بدان سو که می روند بروید و پی آنها را بگیرید که هرگز شما را از راه رستگاری بیرون نخواهند کرد و به هلاکت تان باز نخواهند آورد. اگر ایستادند، بایستید؛ و اگر برخاستند، برخیزید. بر آنها پیشی مگیرید که گمراه می شوید و از آنها پس نمانید که تباه می گردید». (نهج البلاغه، خطبه ۹۷، ص ۹۰)

در جهان بینی اسلامی، انسان مطلوب دارای ویژگی هایی است که تجلی کامل آن صفات، تنها در وجود مقدس پیامبر اعظم(ص) و اهل بیت (ع) تبلور یافته است(زهنما، ۱۳۸۴، ص ۲۳). به همین دلیل اهل بیت(ع)، در همه جنبه های شخصیتی، فردی و اجتماعی، جسمانی، روانی، عقلانی و اخلاقی، الگوی جامع بشریت می باشند. اهل بیت (ع) برای معرفی امامان، علاوه بر ویژگی های امام، فضایل و مناقب آنها را نیز بیان می کردند. به عنوان مثال امام رضا(ع)، از پدرانش نقل می کند که پیامبر (ص) فرمود: «من شهر علمم و علی (ع) در آن است». بنابراین با توجه به آنچه مطرح شد، می توان گفت از منظر آیات و روایات و استدلال عقلی، امامان شیعه (ع)، به منزله جانشینان پیامبر (ص)، در اداره امور جامعه مسلمانان وظایفی دارند که یکی از این وظایف مهم و کلیدی، آموزش و تربیت دینی و علمی مردم است.(یاوری، ۱۳۸۸، ص ۵۲۹). بنابراین، شناخت جایگاه اهل بیت(ع) و فضایل و مناقب آنها از ضروریات نظام های تعلیم و تربیت می باشد. کسی که با فضایل و مناقب امامان آشنا می شود، علاوه بر اینکه شناخت عمیق تری از آنان پیدا می کند، محبت آنان نیز در قلب او ریشه می دواند و رشد می کند؛ زیرا انسان کمال جو و کمال گرا است. انسان هم دوست دارد خودش به کمالات دست یابد و مظهر کمالات باشد و هم افرادی را که دارای آن کمالات باشند را دوست دارد. بنابراین بیان فضایل اهل بیت باعث می شود که تا مخاطبان، آنها را دوست بدارند و همین امر، زمینه را برای پذیرش امامت آنان نیز فراهم می آورد. بیان فضایل اهل بیت (ع) اثر تربیتی دیگری نیز دارد و آن الگوسازی است؛ وقتی مخاطب با افرادی آشنا می شود که بسیاری از صفات عالی انسانی در آن جمع شده، آن افراد را به عنوان الگوی زندگی خود انتخاب می کند و سعی می کند در زندگی نیز در حد توان، مانند آن افراد زندگی کند. دعا و زیارت ائمه(ع) نیز جنبه تربیتی مهمی دارد؛ ائمه(ع)، در ضمن این دعاها، هم زائر را با ویژگی های ائمه(ع) و سیره و اهداف مهم آنان آشنا می کنند و هم به زائر این امکان را می دهند که نسبت به امامان و پیشوایان شان ابراز محبت و علاقه کنند. بدین ترتیب هم آگاهی زائر افزایش پیدا می کند، و هم علاقه و محبتش به آنان تقویت می شود (داوودی، ۱۳۸۳، ص ۸۱). در اسلام بر محبت اهل بیت به عنوان محبت رشد دهنده تأکید شده است، بنابراین، شناخت جایگاه اهل بیت خود زمینه هدایت و رشد فرد را فراهم می آورد. (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۸). از این رو یکی از اهداف تربیت اسلامی این است که زمینه شناخت و ایمان به امامان را برای متریبان فراهم کند. در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران، اهداف اعتقادی، اخلاقی، علمی، فرهنگی، هنری، اجتماعی، زیستی، اقتصادی متعددی توسط سیاستگذاران آموزشی(مصوب ششصد و چهل و هفتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش)

تصویب شده است که در این اهداف به زندگی معصومین(ع) توجه شده است، این موضوع می تواند بستر خوبی برای تأمین اهداف مذکور و زمینه سازی رشد دانش آموزان باشد(شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۲، ص ۲۴). نگاهی گذرا به این اهداف، این حقیقت را آشکار می نماید که تربیت انسان آرمانی، بدون بهره گیری تام و تمام از مبانی نظری و عملی اسلام و تأسی به انسان های تربیت یافته در این مکتب و در رأس آنها پیامبر و امامان(ع)، میسر نیست؛ از طرف دیگر، در سال های اخیر استکبار جهانی و وهابیت با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم تلاش نموده اند تا در زمینه اعتقادی در ذهن نوجوانان و جوانان شک و شبهه ایجاد نمایند؛ به خصوص در زمینه هایی همچون توسل به معصومین(ع)، شفاعت و زیارت قبور ائمه (ع) و الهی بودن امامت شبهات زیادی در ذهن دانش آموزان ایجاد نموده اند. به طور کلی، هدف استکبار جهانی، دور نمودن مردم از سنت و سیره معصومین و روی آوردن به سبک زندگی غربی می باشد؛ فعالیت های آموزشی و پرورشی یکی از مؤثرترین فعالیت ها، برای مقابله با شبهات استکبار جهانی و وهابیت می باشد. در این میان محتوای کتاب های درسی نقش اساسی دارد. در واقع، کتاب های درسی یکی از مهمترین و پرکاربردترین ابزارها و رسانه های آموزشی است که نظام های آموزشی متمرکز، همچون کشور ایران از آن برای پرورش انسان های مطلوب بهره می جویند. کتاب های درسی، سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب می شوند و فعالیت ها و تجارب یادگیرندگان بر محور آن ساماندهی می شود(دیبایی صابر و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۳۰). نقش کتاب درسی فراهم کردن امکانات و شرایط مناسب برای ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار دانش آموزان از طریق فرایند یاددهی - یادگیری است. از این نظر محتوای برنامه درسی به جهت نقشی که در تحقق اهداف ایفا می کند، از اهمیت خاصی برخوردار است و تحلیل و بررسی این محتوا برای برنامه ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن نظام آموزشی، اهمیتی مضاعف دارد(نیکلس، ۱۳۸۱، ص ۶۲). در زمینه توجه کتاب های درسی به ارزش های اسلامی و انقلابی، پژوهش های متعددی صورت گرفته است. متقی و همکاران(۱۳۹۴) در مقاله ای با عنوان «تحلیل محتوای کتب درسی دینی دوره متوسطه با تأکید بر رویکرد تربیتی محبت اهل بیت»، محتوای کتب درسی دینی دوره متوسطه را در زمینه توجه به محبت اهل بیت(ع) بررسی نمودند. نتایج این پژوهش نشان داد که در کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه به طور کلی ۲۵۸ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با موارد کلی، اصول و ویژگی های محبت معصوم(ع) پرداخته شده است که بیشترین آن یعنی ۱۹۳ مورد در کتاب سال سوم ذکر شده است.

محمودی(۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول از نظر توجه به مؤلفه های هویت انقلابی» نشان داد که در کتاب های درسی مقطع ابتدایی و متوسطه اول به برخی از مؤلفه های هویت انقلابی توجه کافی نشده است.

همتی(۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تحلیل وضعیت معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی در کتاب های درسی»، وضعیت محتوای کتاب های درسی را در خصوص توجه به ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی(ره) بررسی نموده است.

امینی و همکاران(۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب های هدیه های آسمان و فارسی مقطع ابتدایی از نظر توجه به مهدویت» انجام دادند. یافته های این پژوهش نشان داد که توجه به نمادها و مؤلفه های مهدویت در کتاب های یاد شده بسیار کم می باشد.

کلبعلی(۱۳۸۴) محتوای کتاب های تعلیمات دینی، اجتماعی و ادبیات فارسی را در زمینه آشناسازی دانش آموزان با ارزش های اسلامی و ایرانی بررسی نموده است. نتایج این پژوهش نشان داد که در کتاب های فارسی و دینی، ارزش های اسلامی از نظر کمی برابر با اهداف آن دروس است ولی ارزش های ایرانی در حد اهداف دروس مذکور نیست. کتب اجتماعی به موضوعاتی همچون مسایل روز، واقعیت جامعه و ارزش های آن توجه نموده ولی به ارزش های اسلامی به ویژه به اخلاق و احکام اسلامی نپرداخته است.

مؤسسه CMIP (۲۰۰۷)، پژوهشی با عنوان «کتاب های درسی ایران، محتوا و زمینه»، انجام داده است در این پژوهش که در آن محتوای ۸۵ کتاب درسی تحلیل شده است، این نتیجه به دست آمده است که در تمام کتاب ها به طور مستقیم و غیر مستقیم به ارایه تعالیم مذهب شیعه همچون تعالیم جهاد و شهادت پرداخته شده است. (SATC). جرویس و توبیین در گزارش تحقیقی SAIC (۲۰۰۶)، بیان کرده اند که تأکید بر اسلام در تمام کتاب های درسی در دوره های تحصیلی وجود دارد.

جعفری هرندی(۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان «تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی به لحاظ توجه به مباحث مهدویت»، میزان توجه به مباحث مهدویت را در کتاب های فارسی، هدیه های آسمانی و تعلیمات اجتماعی بررسی نموده است. نتایج این پژوهش بیانگر این است که در مجموع ۶۰۷ مرتبه به محورها و مؤلفه های مفهومی مرتبط با مهدویت توجه شده

است. و میزان آن در کتاب های فارسی، هدیه های آسمانی و تعلیمات اجتماعی به ترتیب ۲۶۳، ۲۵۲ و ۹۲ مورد بوده است.

جعفری هرندی و نجفی (۱۳۹۲) در مقاله ای با عنوان «بررسی میزان توجه به مؤلفه های مهدویت در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه ایران»، کتاب های دوره متوسطه را به لحاظ توجه به مؤلفه ها و مفاهیم مرتبط با مهدویت بررسی نموده اند. نتایج این پژوهش بیانگر این است که در مجموع ۲۵۵۱ به محور ها و مؤلفه های مفهومی مرتبط با مهدویت توجه شده است که میزان آن در کتاب های دین و زندگی، ادبیات فارسی، مطالعات اجتماعی و تاریخ انقلاب اسلامی دوره متوسطه به ترتیب برابر با ۱۲۴۹، ۷۸۵، ۳۲۵ و ۱۹۲ مرتبه است. در بین کتاب های بررسی شده کتاب دین و زندگی اول متوسطه با ۱۳/۵ درصد بیشترین توجه و کتاب ادبیات فارسی دوم متوسطه با ۶/۷ درصد، کمترین توجه را به مفاهیم مهدویت داشته اند.

روزنایی (۱۳۸۱) در مقاله ای با عنوان «اسلامی کردن برنامه آموزشی و تحصیلی» نشان داده است که محتوای برنامه درسی از سطح ابتدایی تا متوسطه مملو از ارزش های ناسازگار با عقاید و ارزش های دینی است.

مرزوقی (۱۳۸۷) در مقاله ای با عنوان «سیمای مهدویت در برنامه های آموزشی مدارس رویکردی به فلسفه تربیتی انتظار»، میزان توجه آموزش و پرورش عمومی کشور به تفکر و فلسفه مهدویت را مورد بررسی قرار داده است. نتایج این پژوهش نشان داد که در منابع مزبور توجه نظام مند و برنامه ریزی شده ای در حوزه هدف گذاری و تدوین محتوا در خصوص گسترش تفکر مهدویت وجود ندارد.

پژوهشگران زیادی کتاب های درسی را از لحاظ توجه به ارزش های دینی و مذهبی مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار داده اند، ولی تا کنون در زمینه توجه کتاب های درسی به کلام و جایگاه امام رضا(ع) پژوهشی انجام نشده است. بر این اساس با توجه به اهمیت کتاب های درسی در آشنایی دانش آموزان با سیره امام رضا(ع)، این پرسش مطرح است که در فرایند تعلیم و تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران، وجود مبارک حضرت امام رضا(ع)، در مقام انسان نمونه جهان خلقت، چگونه و به چه میزان برای الگوسازی به کودکان و نوجوانان معرفی شده است. برای رسیدن به این هدف، کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول و

دوم (پایه های اول تا دوازدهم) مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفته شده است. بر این اساس در این پژوهش، سؤال های تحقیق به شرح زیر است.

۱- وضعیت محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی (پایه اول تا ششم)، در خصوص توجه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) چگونه است؟

۲- وضعیت محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه اول (پایه هفتم تا نهم) در خصوص توجه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) چگونه است؟

۳- وضعیت محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه دوم (پایه های دهم تا دوازدهم)، در خصوص توجه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) چگونه است؟

روش پژوهش

در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. روش تحلیل محتوا یکی از روش هایی است که در چند دهه اخیر به شدت رو به گسترش بوده است (کریپیندورف، ۱۳۹۴؛ هولستی، ۱۳۷۳؛ ساروخانی، ۱۳۸۳). کرلینجر تحلیل محتوا را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی متغیرها دانسته است (بیابانگرد، ۱۳۸۴، ص ۳۹۰). در این روش پژوهشگر می کوشد از طریق مطالعه یک پیام مکتوب یا شفاهی، به داده هایی دست یابد تا به کمک آنها، به بررسی سؤالات یا فرضیات تحقیق بپردازد (بورگ و گال، ۱۳۸۴). واحد ثبت در این تحقیق مضمون است. مقوله بندی در این تحقیق به روش جعبه ای است؛ یعنی طبقات (مقوله ها) پیش از اجرای تحقیق تعیین می شوند و به همین دلیل به آن روش از پیش تعیین شده می گویند (نوریان، ۱۳۸۷).

الف: جامعه آماری، نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری پژوهش، کلیه کتابهای درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول و دوم می باشد که در سال ۱۳۹۷ چاپ شده است. ۳۳ جلد از کتاب های درسی به صورت هدفمند در نمونه قرار گرفت.

ب: ابزار اندازه گیری

در این پژوهش، برای بررسی و تحلیل محتوای کتاب های درسی، از فهرست واریسی تحلیل محتوا، استفاده شده است.

ج: روایی ابزار اندازه گیری

برای تعیین روایی فهرست و آرسى تحليل محتوا، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. به این ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوا، از لحاظ توجه به مؤلفه های مورد بحث در اختیار چهار نفر از صاحب نظران این حوزه (اساتید رشته های معارف اسلامی) برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آنها فهرست و آرسى تحليل محتوای نهایی تهیه گردید.

د: پایایی ابزار اندازه گیری

برای تأمین پایایی ابزار اندازه گیری، از تکنیک اجرای مجدد استفاده شد. بدین صورت که فرم نهایی تحلیل محتوا، به طور مجزا و هم زمان در اختیار پژوهشگر دیگری قرار داده شد که به طور مجزا، چند درس از برخی از کتاب ها را تحلیل نمایند، ضریب همبستگی داده های حاصل، ۰/۹۵ بوده است.

و: تعیین واحدهای تحلیل

برای تحلیل محتوای کتابهای درسی، در این پژوهش واحد تحلیل، مضمون در نظر گرفته شده است.

یافته های تحقیق

یافته های این تحقیق بر مبنای سوال های پژوهش به شرح زیر است:

سؤال اول: وضعیت محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی (پایه اول تا ششم)، در خصوص توجه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) چگونه است؟

الف: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه اول ابتدایی در کتاب های درسی پایه اول ابتدایی هیچ اشاره ای به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) نشده است.

ب: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه دوم ابتدایی

مطابق با جدول شماره (۱)، در پایه دوم ابتدایی در کتاب فارسی، ۹ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) اشاره شده است. به ترتیب به مؤلفه «جنبه های معماری، تاریخی و آیین های حرم مطهر امام(ع)» با ۹ فراوانی (۶۹/۲ درصد) و مؤلفه های «اسامی و القاب» و «زیارت مرقد مطهر امام(ع)» هر کدام با ۲ فراوانی (۱۵/۴ درصد)، توجه شده است و به سایر مؤلفه ها اشاره‌ای نشده است.

جدول (۱). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی دوم ابتدایی

ردیف	مجموع	فارسی	هدیه های	مؤلفه ها / کتاب های درسی
۱۵/۴	۲	۲	۰	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	اصحاب امام
۰	۰	۰	۰	هدایت و رهبری مردم
۰	۰	۰	۰	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۱۵/۴	۲	۲	۰	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۶۹/۲	۹	۹	۰	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۱۳	۱۳	۰	مجموع

ج: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه سوم ابتدایی

همانگونه که جدول (۲) نشان می دهد در پایه سوم ابتدایی هیچ اشاره ای به مؤلفه های مورد بحث نشده است

جدول (۲). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی سوم ابتدایی

مؤلفه ها	کتاب های درسی	آسمانی	هدیه های	فارسی	مطالعات	مجموع
اسامی و القاب
ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
اصحاب امام
هدایت و رهبری مردم
روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
مجموع

د: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه چهارم ابتدایی

مطابق با جدول (۳)، در کتاب «هدیه های آسمانی» پایه چهارم، ۵۳ مرتبه به مؤلفه های مورد بحث، اشاره شده است. به ترتیب به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۱۹ فراوانی (۳۵/۸ درصد)، «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۱۸ فراوانی (۳۴ درصد) توجه بیشتری شده و به مؤلفه های «اصحاب امام(ع)» با ۵ فراوانی (۹/۴ درصد)، «زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)» با ۳ فراوانی (۵/۷ درصد) و «ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام(ع)»، «هدایت و رهبری مردم»، «روایت های منقول از امام رضا(ع)»، «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های حرم مطهر» هر کدام با ۲ فراوانی (۳/۸ درصد) توجه کمتری شده است.

جدول (۳). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی چهارم ابتدایی

درصد	مجموع	مطالعات	فارسی	هدیه های آسمانی	مؤلفه ها / کتاب های درسی
۳۵/۸	۱۹	۰	۰	۱۹	اسامی و القاب
۳/۸	۲	۰	۰	۲	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۳۴	۱۸	۰	۰	۱۸	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۹/۴	۵	۰	۰	۵	اصحاب امام
۳/۸	۲	۰	۰	۲	هدایت و رهبری مردم
۳/۸	۲	۰	۰	۲	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۵/۷	۳	۰	۰	۳	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۳/۸	۲	۰	۰	۲	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۵۳	۰	۰	۵۳	مجموع

ه: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه پنجم ابتدایی

مطابق با جدول (۴)، در کتاب «هدیه های آسمانی» پایه پنجم ابتدایی، به مؤلفه های «اسامی و القاب» و «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» هر کدام یک مرتبه اشاره شده و به سایر مؤلفه ها اشاره ای نشده است.

جدول (۴). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پنجم ابتدایی

مجموع	مطالعات	فارسی	هدیه های آسمانی	مؤلفه ها / کتاب های درسی
۱	۰	۰	۱	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۱	۰	۰	۱	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	اصحاب امام
۰	۰	۰	۰	هدایت و رهبری مردم
۰	۰	۰	۰	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۲	۰	۰	۲	مجموع

و: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه ششم ابتدایی

مطابق با جدول (۵)، در کتاب های درسی پایه ششم ابتدایی، ۱۵ مرتبه به مؤلفه های مورد بحث اشاره شده است. کتاب های «هدیه های آسمانی» دارای ۱۳ مورد (۸۶/۷ درصد) و «مطالعات اجتماعی» دارای ۲ مورد (۱۳/۳ درصد) بوده است. در این پایه تحصیلی به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۱۱ فراوانی (۷۳/۳ درصد)، «زیارت حرم امام رضا(ع)» با ۳ فراوانی (۲۰ درصد)، «جنبه های معماری و آیین های حرم مطهر» با ۱ فراوانی (۶/۷ درصد) توجه شده و به سایر مؤلفه ها توجهی نشده است.

جدول (۵). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی ششم ابتدایی

مؤلفه ها	کتاب های درسی	آسانی	هدیه های	فارسی	احتماء	مطالعات	مجموع	درصد
اسامی و القاب	۱۰	۰	۰	۰	۱	۱۱	۷۳/۳	
ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
اصحاب امام	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
هدایت و رهبری مردم	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
روایت های منقول از امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)	۲	۰	۰	۰	۱	۳	۲۰	
جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مرقد مطهر امام(ع)	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۶/۷	
مجموع	۱۳	۰	۰	۰	۲	۱۵	۱۰۰	
درصد	۸۶/۷	۰	۰	۰	۱۳/۳	۱۰۰		

ر: جمع بندی تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی

مطابق با جدول (۶)، در کتاب های درسی دوره ابتدایی، ۸۳ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. به ترتیب، پایه چهارم با ۵۳ فراوانی (۶۳/۹ درصد)، پایه ششم با ۱۵ فراوانی (۱۸ درصد)، پایه دوم با ۱۳ فراوانی (۱۵/۷ درصد) و پایه پنجم با ۲ فراوانی (۲/۴ درصد) توجه بیشتری به مؤلفه های مورد بحث داشته اند و پایه های اول و سوم، هیچ اشاره ای به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) نداشته اند. در این دوره، به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۳۳ مورد (۳۹/۸ درصد)، «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۱۹ فراوانی (۲۳ درصد)، «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۱۲ فراوانی (۱۴/۵۵ درصد) بیشترین توجه شده است و به مؤلفه های «زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)» با ۸ فراوانی (۹/۶ درصد)، «اصحاب امام(ع)» با ۵ فراوانی (۶ درصد)، «ویژگی های شخصیتی و

رفتاری امام رضا(ع)»، «هدایت و رهبری مردم»، «روایت های منقول از امام رضا(ع)» هر کدام با ۲ فراوانی (۲/۴ درصد) توجه کمتری شده است.

جدول (۶). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی دوره ابتدایی (پایه اول تا ششم)

مؤلفه ها	پایه تحصیلی	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	مجموع
اسامی و القاب	۰	۲	۰	۱۹	۱	۱۱	۳۳	۳۹/۸
ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۲	۲/۴
وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۱۸	۱	۰	۱۹	۲۳
اصحاب امام	۰	۰	۰	۵	۰	۰	۵	۶
هدایت و رهبری مردم	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۲	۲/۴
روایت های منقول از امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۲	۲/۴
زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)	۰	۲	۰	۳	۰	۳	۸	۹/۶
جنبه های معماری و تاریخی آیین های مرقد مطهر امام(ع)	۰	۹	۰	۲	۰	۱	۱۲	۱۴/۵
مجموع	۰	۱۳	۰	۵۳	۲	۱۵	۸۳	۱۰۰
درصد	۰	۱۵/۷	۰	۶۳/۹	۲/۴	۱۸	۱۰۰	

سؤال دوم: وضعیت محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه اول (پایه هفتم تا نهم) در خصوص توجه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) چگونه است؟

الف: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه هفتم متوسطه اول

مطابق با جدول شماره (۷)، در پایه هفتم، ۶۵ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) اشاره شده است. کتاب «مطالعات اجتماعی» با ۶۱ مورد (۹۳/۸ درصد) و کتاب «پیام های آسمان» با ۴ مورد (۶/۲ درصد) بیشترین فراوانی را داشته اند. در این پایه تحصیلی، به ترتیب به مؤلفه های «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های حرم مطهر» با ۲۵ فراوانی (۳۸/۵ درصد)، «اسامی و القاب» با ۲۱ فراوانی (۳۲/۳ درصد)، توجه بیشتری شده به مؤلفه های «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۶ فراوانی (۹/۲ درصد)، «هدایت و رهبری مردم» با ۵ فراوانی (۷/۷ درصد)، «روایت های منقول از امام رضا(ع)» با ۴ فراوانی (۶/۲ درصد)، «زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)» با ۳ فراوانی (۴/۶ درصد)، «اصحاب امام» با ۱ فراوانی (۱/۵ درصد) توجه کمتری شده است و به مؤلفه «ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)» هیچ اشاره ای نشده است.

جدول (۷). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه هفتم متوسطه اول

درصد	مجموع	مطالعات اجتماعی	فارسی	پیام های آسمان	کتاب های مؤلفه ها درسی
۳۲/۳	۲۱	۱۹	۰	۲	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۹/۲	۶	۶	۰	۰	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۱/۵	۱	۱	۰	۰	اصحاب امام
۷/۷	۵	۵	۰	۰	هدایت و رهبری مردم
۶/۲	۴	۲	۰	۲	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۴/۶	۳	۳	۰	۰	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۳۸/۵	۲۵	۲۵	۰	۰	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۶۵	۶۱	۰	۴	مجموع
	۱۰۰	۹۳/۸	۰	۶/۲	درصد

ب: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه هشتم

مطابق با جدول (۸) در پایه هشتم، دو کتاب «پیام های آسمان» و «مطالعات اجتماعی» هر کدام دارای دو فراوانی بوده است. در این پایه مؤلفه «اسامی و القاب» دارای ۳ فراوانی و مؤلفه «روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)، دارای ۱ فراوانی بوده است.

جدول (۸). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه هشتم متوسطه اول

درصد	مجموع	مطالعات	فارسی	پیام های آسمانی	کتاب های مؤلفه ها درسی
۷۵	۳	۲	۰	۱	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	اصحاب امام
۰	۰	۰	۰	۰	هدایت و رهبری مردم
۲۵	۱	۰	۰	۱	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۴	۲	۰	۲	مجموع
	۱۰۰	۵۰	۰	۵۰	درصد

ج: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه نهم

مطابق با جدول (۹)، در پایه نهم، ۶ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. کتاب های «هدیه های آسمانی» ۳ فراوانی، «مطالعات اجتماعی» ۲ فراوانی و «فارسی» ۱ فراوانی داشته است.

جدول (۹). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه نهم دوره متوسطه اول

مؤلفه ها	کتاب های درسی	آسمانی	هدیه های	فارسی	مطالعات	مجموع	درصد
اسامی و القاب	۲	۱	۲	۵	۸۳/۳		
ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰		
وقایع و رویداد های مرتبط امام رضا(ع) با	۰	۰	۰	۰	۰		
اصحاب امام	۰	۰	۰	۰	۰		
هدایت و رهبری مردم	۰	۰	۰	۰	۰		
روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)	۱	۰	۰	۰	۱۶/۷		
زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰		
جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)	۰	۰	۰	۰	۰		
مجموع	۳	۱	۲	۶	۱۰۰		

د: جمع بندی تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه اول (پایه های هشتم تا دهم)

در کتاب های درسی دوره متوسطه اول، ۷۵ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. به ترتیب پایه هفتم دارای ۶۵ فراوانی (۸۶/۷ درصد)، پایه نهم ۶ فراوانی (۸ درصد) و پایه هشتم ۴ فراوانی (۵/۳ درصد) بوده است. در این دوره تحصیلی، به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۲۹ فراوانی (۳۸/۷ درصد)، «جنبه های معماری و آیین های مرقد مطهر امام (ع)» با ۲۵ فراوانی (۳۳/۳ درصد) توجه بیشتری شده و به مؤلفه های «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» و روایت های منقول از امام رضا(ع) هر کدام با ۶ فراوانی (۸ درصد)، «هدایت و رهبری مردم» با ۵ فراوانی (۶/۷ درصد)، «زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)» با ۳ فراوانی (۴ درصد)،

«اصحاب امام(ع)» با ۱ فراوانی (۱/۳ درصد) توجه کمتری شده است و به مؤلفه «ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)» هیچ توجهی نشده است.

جدول (۱۰). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی دوره متوسطه اول (پایه هفتم تا نهم)

درصد	مؤلفه	تکرار	تکرار	تکرار	مؤلفه ها / پایه تحصیلی
۳۸/۷	۲۹	۵	۳	۲۱	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۸	۶	۰	۰	۶	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۱/۳	۱	۰	۰	۱	اصحاب امام
۶/۷	۵	۰	۰	۵	هدایت و رهبری مردم
۸	۶	۱	۱	۴	روایت های منقول از امام رضا(ع)
۴	۳	۰	۰	۳	زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)
۳۳/۳	۲۵	۰	۰	۲۵	جنبه های معماری و آیین های مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۷۵	۶	۴	۶۵	مجموع
	۱۰۰	۸	۵/۳	۸۶/۷	درصد

سؤال سوم: وضعیت محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه دوم (پایه های دهم تا دوازدهم)، در خصوص توجه به مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) چگونه است؟

الف: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه دهم متوسطه دوم

مطابق با جدول (۱۱)، فراوانی مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه دهم متوسطه دوم، ۴ مورد بوده است. کتاب های «دین و زندگی ۱» و «جامعه شناسی ۱» هر کدام دارای ۲ فراوانی بوده اند. در این پایه تحصیلی، مؤلفه های «اسامی و القاب» و «روایت های منقول از امام رضا(ع)» هر کدام دارای ۲ فراوانی می باشند.

جدول (۱۱). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه دهم متوسطه دوم

مؤلفه ها	کتاب های درسی	دین و زندگی ۱	فارسی ۱	جامعه شناسی ۱	مجموع	درصد
اسامی و القاب	۱	۰	۱	۲	۵۰	
ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	
وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	
اصحاب امام	۰	۰	۰	۰	۰	
هدایت و رهبری مردم	۰	۰	۰	۰	۰	
روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)	۱	۰	۱	۲	۵۰	
زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	
جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)	۰	۰	۰	۰	۰	
مجموع	۲	۰	۲	۴	۱۰۰	
درصد	۵۰	۰	۵۰			

ب: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه یازدهم متوسطه دوم

مطابق با جدول (۱۲)، در پایه یازدهم در کتاب درسی «دین و زندگی ۲»، ۱۷ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) اشاره شده است. به مؤلفه های «وقایع و رویدادهای مرتبط با امام رضا(ع)» با ۹ فراوانی (۵۳ درصد)، «اسامی و القاب» با ۵ فراوانی (۲۹ درصد) توجه بیشتری شده

است و به مؤلفه های «روایت های منقول از امام رضا(ع)» با ۲ فراوانی (۱۲ درصد) و «هدایت و رهبری مردم» با ۱ فراوانی (۶درصد)، توجه کمتری شده است. در این پایه به سایر مؤلفه ها توجهی نشده است.

جدول (۱۲). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه یازدهم متوسطه دوم

درصد	مجموع	جامعه شناسی ۲	فارسی ۲	دین و زندگی ۲	مؤلفه ها / کتاب های درسی
۲۹	۵	۰	۰	۵	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۵۳	۹	۰	۰	۹	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	اصحاب امام
۶	۱	۰	۰	۱	هدایت و رهبری مردم
۱۲	۲	۰	۰	۲	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۱۷	۰	۰	۱۷	مجموع

ج: تحلیل محتوای کتاب های درسی پایه دوازدهم متوسطه دوم

مطابق با جدول (۱۳)، در کتاب های درسی پایه دوازدهم، ۱۰ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) اشاره شده است. درس «دین و زندگی ۳» دارای ۸ فراوانی (۸۰درصد) و درس «تحلیل فرهنگی» دارای ۲ فراوانی (۲۰درصد) می باشد. در این پایه تحصیلی، به ترتیب به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۵ فراوانی (۵۰ درصد)، «روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)» با ۴ فراوانی (۴۰درصد) و «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مرقد مطهر

امام(ع)» با ۱ فراوانی(۱۰ درصد) توجه بیشتری شده است و به سایر مؤلفه ها هیچ اشاره ای نشده است.

جدول(۱۳). فراوانی مؤلفه های مفهومی مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های درسی پایه دوازدهم دوره متوسطه دوم

درصد	مجموع	تحلیل فرهنگی	فارسی ۲	دین و زندگی ۲	مؤلفه ها / کتاب های درسی
۵۰	۵	۱	۰	۴	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	اصحاب امام
۰	۰	۰	۰	۰	هدایت و رهبری مردم
۴۰	۴	۰	۰	۴	روایت های منقول از حضرت امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	زیارت مرقد مطهر امام رضا(ع)
۱۰	۱	۱	۰	۰	جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مربوط به مرقد مطهر امام(ع)
۰	۱۰	۲	۰	۸	مجموع
	۱۰۰	۲۰	۰	۸۰	درصد

د: جمع بندی تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره متوسطه دوم(پایه های دهم تا دوازدهم)

مطابق با جدول(۱۴)، در کتاب های درسی دوره متوسطه دوم، ۳۱ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. در این دوره به ترتیب پایه یازدهم ۱۷ فراوانی(۵۵ درصد)، پایه دوازدهم ۱۰ فراوانی(۳۲ درصد) و پایه دهم ۴ فراوانی(۱۳ درصد) داشته است. در این دوره تحصیلی به ترتیب به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۱۲ فراوانی(۳۸/۷ درصد)، «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۹ فراوانی(۲۹ درصد)، «روایت های منقول از امام رضا(ع)

با ۸ فراوانی (۲۵/۸ درصد)، و «هدایت و رهبری مردم» و «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مرقد مطهر» با هر کدام با ۱ فراوانی (۳/۲ درصد) توجه شده است و به سایر مؤلفه ها توجهی نشده است.

جدول (۱۴). فراوانی مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) در کتاب های دوره متوسطه دوم (پایه های دهم تا دوازدهم)

درصد	مجموع	دوازدهم	یازدهم	دهم	مؤلفه ها / پایه تحصیلی
۳۸/۷	۱۲	۵	۵	۲	اسامی و القاب
۰	۰	۰	۰	۰	ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)
۲۹	۹	۰	۹	۰	وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	اصحاب امام
۳/۳	۱	۰	۱	۰	هدایت و رهبری مردم
۲۵/۸	۸	۴	۲	۲	روایت های منقول از امام رضا(ع)
۰	۰	۰	۰	۰	زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)
۳/۲	۱	۱	۰	۰	جنبه های معماری و تاریخی آیین های مرقد مطهر امام(ع)
۱۰۰	۳۱	۱۰	۱۷	۴	مجموع
	۱۰۰	۳۲	۵۵	۱۳	درصد

نتیجه گیری

وجود مرقد مطهر امام رضا(ع) در ایران، بستر مناسبی برای گرایش آحاد مردم ایران به تربیت دینی فراهم نموده است. برای بهره گیری حداکثری از این ظرفیت معنوی عظیم، کسب معرفت نسبت به سیره رضوی و شناخت عمیق و همه جانبه ابعاد مختلف زندگی امام رضا(ع)، از ضروریات اساسی می باشد. در این زمینه نظام آموزش و پرورش نقشی اساسی به عهده دارد. در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران، کتاب های درسی، به عنوان مهم ترین و اصلی ترین

ابزار و رسانه آموزشی جهت انتقال مفاهیم، معانی و ارزش های مورد نظر به دانش آموزان مورد استفاده قرار می گیرند (میرزابیگی، ۱۳۸۰؛ ملکی، ۱۳۸۲:۸۲). بر این اساس، کتاب های درسی نقشی اساسی در معرفی جایگاه و کلام امام رضا (ع)، به نسل جوان به عهده دارند. در پژوهش حاضر کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول دوم، از نظر توجه به مفاهیم و مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفت. بر اساس داده های حاصل می توان نتیجه گرفت که:

۱- در کتاب های درسی دوره ابتدایی، ۸۳ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. به ترتیب، پایه چهارم با ۵۳ فراوانی (۶۳/۹ درصد)، پایه ششم با ۱۵ فراوانی (۱۸ درصد)، پایه دوم با ۱۳ فراوانی (۱۵/۷ درصد) و پایه پنجم با ۲ فراوانی (۲/۴ درصد) توجه بیشتری به مؤلفه های مورد بحث داشته اند و پایه های اول و سوم، هیچ اشاره ای به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) نداشته اند. در این دوره، به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۳۳ مورد (۳۹/۸ درصد)، «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۱۹ فراوانی (۲۳ درصد)، «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۱۲ فراوانی (۱۴/۵۵ درصد) بیشترین توجه شده است و به مؤلفه های «زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)» با ۸ فراوانی (۹/۶ درصد)، «اصحاب امام(ع)» با ۵ فراوانی (۶ درصد)، «ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)»، «هدایت و رهبری مردم»، «روایت های منقول از امام رضا(ع)» هر کدام با ۲ فراوانی (۲/۴ درصد) توجه کمتری شده است.

۲- در کتاب های درسی دوره متوسطه اول، ۷۵ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. به ترتیب پایه هفتم | دارای ۶۵ فراوانی (۸۶/۷ درصد)، پایه نهم ۶ فراوانی (۸ درصد) و پایه هشتم ۴ فراوانی (۵/۳ درصد) بوده است. در این دوره تحصیلی، به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۲۹ فراوانی (۳۸/۷ درصد)، «جنبه های معماری و آیین های مرقد مطهر امام (ع)» با ۲۵ فراوانی (۳۳/۳ درصد) توجه بیشتری شده و به مؤلفه های «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع) و روایت های منقول از امام رضا(ع)» هر کدام با ۶ فراوانی (۸ درصد)، «هدایت و رهبری مردم» با ۵ فراوانی (۶/۷ درصد)، «زیارت حرم مطهر امام رضا(ع)» با ۳ فراوانی (۴ درصد)، «اصحاب امام(ع)» با ۱ فراوانی (۱/۳ درصد) توجه کمتری شده است و به مؤلفه «ویژگی های شخصیتی و رفتاری امام رضا(ع)» هیچ توجهی نشده است.

۳- در کتاب های درسی دوره متوسطه دوم، ۳۱ مرتبه به مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) توجه شده است. در این دوره به ترتیب پایه یازدهم ۱۷ فراوانی (۵۵ درصد)، پایه دوازدهم ۱۰ فراوانی (۳۲ درصد) و پایه دهم ۴ فراوانی (۱۳ درصد) داشته است. در این دوره تحصیلی به ترتیب به مؤلفه های «اسامی و القاب» با ۱۲ فراوانی (۳۸/۷ درصد)، «وقایع و رویداد های مرتبط با امام رضا(ع)» با ۹ فراوانی (۲۹ درصد)، «روایت های منقول از امام رضا(ع)» با ۸ فراوانی (۲۵/۸ درصد)، و «هدایت و رهبری مردم» و «جنبه های معماری و تاریخی و آیین های مرقد مطهر» با هر کدام با ۱ فراوانی (۳/۲ درصد) توجه شده است و به سایر مؤلفه ها توجهی نشده است.

در پایان با عنایت به یافته های پژوهش، پیشنهاد های زیر ارائه می گردد:

۱- برای معرفی مفاهیم و مؤلفه های مرتبط با امام رضا(ع) به کودکان و نوجوانان، از ظرفیت کتاب های درسی معارف اسلامی، فارسی و مطالعات اجتماعی به بهترین صورت ممکن استفاده شود.

۲- در کتاب های درسی پایه اول و سوم ابتدایی، متناسب با ظرفیت فکری کودکان این سنین، محتوای مناسب در زمینه جایگاه و کلام امام(ع)، تدوین و در محتوای برنامه درسی این پایه ها گنجانده شود.

۳- در محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول و دوم، روایت های منقول از امام رضا(ع) به گونه ای مفصل تر بیان شود.

۴- در تدوین محتوای کتاب های درسی، به مؤلفه های مغفول توجه شود.

۴- در صفحه ۱۰۹ کتاب فارسی پایه نهم، بدون هیچ مقدمه ای از دانش آموزان خواسته شده است که در مورد زندگی و فضایل امام رضا(ع) گفتگو نمایند، در این درس ضروری است که ابتدا کلیاتی در مورد زندگی و فضایل امام رضا(ع) بیان شود و سپس از دانش آموزان خواسته شود که در مورد زندگی و فضایل امام(ع) گفتگو نمایند.

منابع و ماخذ

- قران کریم
- نهج البلاغه(۱۳۷۸)، ترجمه سید جعفر شهیدی ،تهران:انتشارات علمی فرهنگی
- امین زاده،محمد رضا(۱۳۸۷)، انسان شناسی ، قم:انتشارات در راه حق
- امینی، محمد و همکاران(۱۳۹۱)،«تحلیل محتوای کتاب های درسی هدیه های آسمانی و فارسی مقطع ابتدایی از نظر توجه به مهدویت»، فصلنامه مطالعات اسلام و روان شناسی،س ۶، ش ۱۰، ص ۲۶-۷.
- بیابانگرد، اسماعیل(۱۳۸۴)، روش های تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی، تهران: نشر دوران.
- جعفری هرندی ،رضا(۱۳۹۱)،«تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی به لحظ توجه به مباحث مهدویت»، فصلنامه مشرق موعود، سال ششم شماره ۲۴ ص ۱۳۲-۱۰۷.
- جعفری هرنند ،رضا؛نجفی ،حسن(۱۳۹۲) «بررسی میزان توجه به مؤلفه های مهدویت در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه ایران»، فصلنامه مشرق موعود ،سال هفتم ، شماره ۲۸، ص ۸۶-۵۷.
- حر العاملی ، محمد بن الحسن (۱۳۶۷ق). وسایل الشیعه ، بیروت: دارالاحیاء
- داوودی، محمد(۱۳۸۳).سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت ، قم:پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- دیبایی صابر، محسن و همکاران(۱۳۸۹)،«میزان درگیری برنامه درسی فارسی دوره ابتدایی با مهارت های سواد خواندن بر اساس مطالعات بین المللی پرلز»، فصلنامه نوآوری های آموزشی ،س ۹، ش ۳۶، ص ۴۹-۲۹.
- روزنانی، هاشم(۱۳۸۱).«اسلامی کردن برنامه آموزشی و تحصیلی»، ترجمه سوسن کشاورز، فصلنامه حوزه و دانشگاه، س ۹، ش ۳۲،
- رهنما، اکبر(۱۳۸۴).بررسی ویژگی های انسان مطلوب در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، تهران:مؤسسه پژوهشی برنامه ریزی درسی و نوآوری های آموزشی.
- ساروخانی، باقر(۱۳۹۳).روش های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران:پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شواری عالی آموزش و پرورش(۱۳۸۲). اهداف آموزش و پرورش دوره های ابتدایی، راهنمایی تحصیلی و متوسطه، مصوب ۱۳۷۹/۲/۲۹ ، جلسه ی ۶۴۷.

- کرپندورف، کلوس (۱۳۹۴). تحلیل محتوا، مبانی روش شناسی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: نشر نی.
- کلبعلی، ایران دخت (۱۳۸۴). محتوای کتاب های تعلیمات دینی، اجتماعی و ادبیات فارسی در رابطه با آشناسازی دانش آموزان با ارزش های اسلامی و ایرانی، گزارش شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر (۱۳۸۴). روش های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان شناسی، ترجمه نصر و همکاران تهران: انتشارات سمت.
- متقی، زهره و همکاران (۱۳۹۴)، «تحلیل محتوای کتب درسی دینی دوره متوسطه با تأکید بر رویکرد تربیتی محبت اهل بیت»، فصلنامه مشرق موعود، س ۹، ش ۳۶، ص ۱۲۴-۱۰۳.
- مجلسی، سید محمد باقر (۱۳۷۷). بحار الانوار، ترجمه علی دوانی، تهران نشر دارالکتب الاسلامیه.
- محمودی، سیروس (۱۳۹۷)، «تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول از نظر توجه به مؤلفه های هویت انقلابی»، فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، س ۸، ش ۲۶، ص ۴۶-۲۹.
- مرزوقی، رحمت الله (۱۳۸۷)، «سیمای مهدویت در برنامه های آموزشی مدارس». دو فصلنامه تربیت اسلامی، سال ۳، ش ۷، ص ۱۳۷-۱۲۷.
- نجفی، محمد و همکاران (۱۳۹۴). «محبت اهل بیت (ع)، استراتژی حیات و راهبرد تربیتی». فصلنامه اخلاق، ش ۲۰، ص ۷۱-۳۹.
- نیکلس، ادری و هاوارد (۱۳۸۱). راهنمای عملی برنامه ریزی درسی، ترجمه داریوش دهقان، تهران: انتشارات قدیانی
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۷). کتابهای درسی دوره های ابتدایی و متوسطه اول در سال تحصیلی ۱۳۹۸ - ۱۳۹۷.
- همتی، مهناز (۱۳۹۵)، «تحلیل وضعیت معرفی ابعاد شخصیت حضرت امام خمینی در کتاب های درسی»، فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال ۶، ش ۱۸، ص ۳۸-۱۹.
- هولستی، ال آر (۱۳۷۴). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالار زاده، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

- یآوری، محمد جواد(۱۳۸۸)، «تعلیم و تربیت دینی در سیره ایمه اطهار»، در مجموعه مقالات همایش تربیت دینی در جامعه معاصر ، قم:انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- نوریان، محمد(۱۳۸۹).تحلیل برنامه درسی دوره ابتدای،تهران:انتشارات گویش نو
- SATC (2007), "Iranian Textbooks: Content and Context", Research Report, [www. Fas. Org/irp/dni/ose/Iran text](http://www.Fas.Org/irp/dni/ose/Iran%20text)
- Groiss, Arnin & Nethanel Toobian (Nahid)(2006), The Attitude to The other and to peace in Iranian School Book and Teachers Guudes Downlo Center or Monitoring the Impact of peace, Study Downloadable from: <http://www. Edume. Org>